

Rozbor základních problémů vnitřních sporů, rozkolu a sjednocení dělnického hnutí v českých zemích ukázal, že osmdesátá léta minulého století byla v dějinách našeho dělnického hnutí obdobím velmi složitým. Byla zahájena mocným vzestupem aktivity dělnického hnutí, která záhy přerostla do vnitřních sporů, jež se časem změnily v otevřený rozkol sociálně demokratické strany na umírněné a radikály.

Vznik vnitřních sporů a rozkolu nebyl náhodný. Byl objektivně podmíněn celkovou hospodářsko společenskou situací, politickými poměry v Rakousku a stavem našeho i vývojem rakouského dělnického hnutí.

Hospodářsky a sociálně souvisel s následky hospodářské krize sedmdesátých let, začínajícím přechodem k imperialismu, novou hospodářskou krizí v průmyslu i zemědělství v osmdesátých letech. Jejich následky posílily rozklad maloburžoazních vrstev ve městech a na vesnici a zhoršovaly postavení dělnické třídy. Pronikání maloburžoazních elementů do řad dělnictva, změny probíhající v jeho složení a těžká hospodářská situace některých jeho kategorií vytvářely sociální bazi pro šíření oportunistických, radikálních a anarchistických tendencí.

Ty byly posilovány působením radikálně anarchistické propagandy Mostovy, spory mezi Mostem a vedením německé sociálně demokratické strany a vývojem mezinárodního dělnického hnutí, ve kterém po rozpuštění I. internacionály zesílily oportunistické a anarchistické tendence a rozšířily se rovněž vnitřní rozpory.

K jejich rozšíření v našem dělnickém hnutí přispěla velmi dvojaká politika konzervativní Taaffovy vlády, která podle vzoru německého kancléře Bismarcka, ale naprosto samostatným a svérázným způsobem použila proti dělnickému hnutí kombinované taktiky násilí a sociálních reforem, které nedovedla mladá a poměrně málo zkušená sociálně demokratická strana dlouhou dobu úspěšně čelit. Byla to právě otázka taktiky, kolem níž vznikly v dělnickém hnutí vážné spory.

V jejich vývoji je možno rozeznávat tři základní etapy: 1. období vzestupu dělnického hnutí, přechodu k masové politické činnosti a vzniku vnitřních sporů (1879—1882); výrazným mezníkem počátku sporů mezi umírněnými a radikály v českém i rakouském dělnickém hnutí je brněnská konference rakouské sociálně demokratické strany r. 1880. 2. období vlastního rozkolu dělnického hnutí v českých zemích, shodné s vývojem rakouského dělnického hnutí (1882—1885).

3. období překonání rozkolu a sjednocení dělnického hnutí, které se rozpadá na dvě fáze: počátky překonání rozkolu (1885—1886) a sjednocení československé a rakouské sociálně demokratické strany (1887—1889).

Spory mezi umírněnými a radikály se týkaly zpočátku otázky ilegální organizace a propagandy a poměru strany k Mostovi a vedení německé sociálně demokratické strany. Postupně se rozšířily na otázku všeobecného volebního práva, dílčích požadavků, parlamentarismu, reforem, vzdělání, propagandy činu, za kterou se skrýval rozdílný názor na celkovou situaci, taktiku, úkoly dělnického hnutí a přechod od kapitalismu k socialismu.

Umírnění se stavěli na stranu německé sociální demokracie a zdůrazňovali nutnost boje za dílčí požadavky, všeobecné volební právo a reformy, bránili se ilegální organizaci a propagandě. Stavěli se rozhodně proti taktice individuálního teroru. Přijali r. 1882 v zásadě marxistický program, který svou formou i obsahem předstihoval dřívější programy československé a rakouské sociální demokracie, a řídili se v hrubých rysech taktikou německé sociálně demokratické strany. Avšak při výkladu svého programu a aplikaci taktických zásad německé sociální demokracie dopouštěli se vážných oportunistických a reformistických chyb. Přeceňovali význam ilegální činnosti, vzdělání, dílčích požadavků, parlamentarismu a reforem. Stavěli se proti násilí v jakékoli podobě. Nepočítali s brzkou revolucí a namnoze se domnívali, že dojdou k socialismu bez revoluce.

Radikálové neměli přesně vypracovaného programu, protože starý opustili a nový nevytvořili. Shodovali se s umírněnými v konečných cílech, ale rozcházel se s nimi v taktice. Usilovali o revoluční přestavbu kapitalistické společnosti, ale podceňovali legální formy práce a zamítali boj za dílčí požadavky, všeobecné volební právo, parlamentarismus a reformy. Očekávali brzkou revoluci a připravovali ji ilegální organizací, agitací a propagandou sociálně revolučního charakteru. Stáli na straně Mostovců a v řadě otázek (podceňování legální činnosti, všeobecného volebního práva, dílčích požadavků a reforem) podléhali vlivu jeho radikálně anarchistické propagandy. Nebyli však anarchisty.

Rozcházel se s Mostem a vlastními anarchisty v řadě podstatných otázek jako bylo uspořádání budoucí společnosti, poměr ke státu a taktika individuálního teroru — propaganda činu, již neschvalovali. Také v mnoha praktických otázkách postupovali jinak než anarchisté. Přes teoretické výhrady se nestavěli zásadně proti legálním formám činnosti a bojovali za dílčí požadavky proletariátu, zejména hospodářské a sociální povahy. Anarchismu propadla jen malá část radikálů, hlavně v severních Čechách. Většina zůstala přes všechny nedostatky a omyly věrna socialismu a postupně se diferencovala od skutečných anarchistů.

Dokazuje to ta skutečnost, že v době rozkolu se vytvořily v dělnickém hnutí v českých zemích ze dvou frakcí tři směry: umírněný, radikální a anarchistický.

Umírnění se organizovali legálně, řídili se programem rakouské sociální de-

mokracie z r. 1882 a byli vedeni brněnskými socialisty. V jejich řadách se postupně krystalizovaly dvě tendence: třídní, představovaná zejména vydavateli a stoupenci umírněného listu **Volksfreund**, a oportunisticko reformistická, reprezentovaná skupinou brněnských socialistů kolem listu **Spravedlnost** a **Bojovník**.

Anarchisté se organizovali ilegálně v tajné organizaci konspirativního charakteru a byli vyznavači Mostovy radikálně anarchistické propagandy včetně taktiky individuálního teroru. Jejich orgány byly zahraniční časopisy **Freiheit**, **Budoucnost** a **Rebell**. Měli stoupence hlavně v severních Čechách a mezi dělnickou emigrací v zahraničí.

Radikálové se organizovali jako anarchisté v tajné organizaci, ale zavrhovali taktiku individuálního teroru. Jejich orgány byly liberecký list **Der Radikale** a prostějovský **Duch času**, redigovaný J. B. Peckou. Rozcházel se s umírněnými v otázkách taktiky, od anarchistů je dělily v zásadě rozdílné cíle. Proto měli přes všechny rozpory mnoho a nakonec i více společného s většinou umírněných než s anarchisty, třebaže s nimi dlouhou dobu úzce spolupracovali.

Předmětem sporů mezi umírněnými a radikály v užším slova smyslu, i když někdy zabíhaly na pole zásadní, zůstaly v podstatě otázky taktiky. Avšak vycházíme-li z objektivně prokázané existence tří směrů: umírněného, radikálního a anarchistického, mezi nimiž se ve specifické formě odrážel teoretický a politický zápas marxismu s oportunisticko reformistickými a anarchistickými tendencemi, který se odehrával v mezinárodním dělnickém hnutí, pak byly, zejména se zřením k nebezpečí anarchismu, zásadní povahy, protože se v nich rozhodovalo nejen o prostředcích a metodách, nýbrž i o celkové orientaci a cílech našeho dělnického hnutí.

Vyznačit přesné kontury tohoto spojení zvláštního vývoje českého dělnického hnutí s obecným během mezinárodního dělnického hnutí není snadné. Avšak na základě toho, co bylo zjištěno, je možno říci, že umírnění s některými odchylkami patřili nesporně k onomu směru v mezinárodním dělnickém hnutí, který se sešel na mezinárodním sociálně demokratickém sjezdu v Churu 2.—4. září 1881 a byl nejlépe reprezentován německou sociálně demokratickou stranou. Radikálové se proti tomu hlásili a také náleželi k obecnému proudu tzv. sociálních revolucionářů, který se vytvořil v mezinárodním dělnickém hnutí po zániku I. internacionály z různých opozičních radikálně socialistických a anarchistických skupin, jež se sešly 14.—18. července 1881 na sjezdu „sociálních revolucionářů obou hemisfér“ v Londýně a vytvořily r. 1883 anarchistickou Mezinárodní dělnickou asociaci v Pittsburku. Tvořili v něm svéráznou variantu onoho směru, který přes některé levicové úchyly a vlivy anarchismu setrval na půdě socialismu, anebo se na ni vrátil, jakmile poznal nebezpečí anarchismu a rozešel se se skutečnými anarchisty. Nebylo by nic snazšího, než ztotožnit anarchisty v českém dělnickém hnutí s tou částí mezinárodního sociálně revolučního hnutí, která stála na půdě anarchismu, nebo k němu směřovala. Ale tak daleko dospěli jen

někteří radikálové v zahraničí a malá část dělnictva doma. Jejich typ anarchismu bude třeba ještě podrobněji přezkoumat se zřetelem k vývoji mezinárodního anarchistického hnutí a vzhledem k pozdějšímu anarchismu v českém dělnickém hnutí.

V dělnickém hnutí na Moravě se vyvíjela situace obdobně jako v Čechách, ale s tím rozdílem, že tu zemské vedení sociální demokracie zůstalo v rukou umírněných socialistů v Brně. Zároveň tu vzniklo silné radikální hnutí mezi dělnictvem v Brně a okolí, na západní a severní Moravě. Rozšířilo se též v přílehlých oblastech opavského Slezska. Anarchistické tendence sem rovněž pronikly, ale omezovaly se více méně na činnost jednotlivců. Spory tu silně zasáhly dělnické hnutí, ale rozkol zde nenabyl takové síly a intenzity jako ve Vídni a v Čechách. To zároveň vysvětluje, proč právě v Brně, centru dělnického hnutí na Moravě, vzniklo hnutí za překonání rozkolu a sjednocení českého a rakouského dělnického hnutí.

Překonání rozkolu a sjednocení dělnického hnutí bylo dlouhodobým, nerovnoměrným a složitým procesem. Začal v Brně založením nového dělnického časopisu **Rovnost** a působením brněnských socialistů obou národností se šířil do jiných míst, kde se pro něj vytvářely příznivé podmínky. Objektivně byl podporován neúspěchy radikální a umírněné taktiky, krizí anarchismu a poklesem anarchistické propagandy, pěrzekucí dělnického hnutí, zostřením třídního boje dělnictva, novými pracovníky (Krkoška, Adler) a hnutím samého dělnictva, které se přesvědčilo o škodlivosti rozkolu a dožadovalo se sjednocení.

V první fázi sjednocení mělo rozhodující úlohu brněnské dělnické hnutí, které se sjednotilo na základě dohody redakce **Rovnosti** a **Volksfreundu**. Brněnští socialisté vytyčili myšlenku sjednocení, prokázali jeho možnost a dali mu vcelku správný směr a cíl. Avšak sami sjednocení dělnického hnutí v českých zemích ani v Rakousku neprovedli. Jejich taktika se stavěla kriticky jak k umírněným, tak k radikálům, ale byla příliš všeobecná. Chyběl jim pevný program. Při formulaci sjednocovacího programu a překonání rozkolu mezi umírněnými a radikály sehrál důležitou úlohu „vídeňský kompromis“, na jehož základě se začalo sjednocovat vídeňské dělnické hnutí. Byl namířen objektivně proti anarchismu, vycházel z kladných stránek taktiky umírněných, ale vlivem radikálů korigoval jejich nejvýraznější oportunistické a reformistické tendence.

Rozhodující podíl při sjednocení českého dělnického hnutí měl v druhé fázi radikál J. Hybeš, který se rozešel s anarchisty, připojil se k sjednocovacímu proudu v Brně a ve Vídni a zasloužil se se svými stoupenci o vypracování programu, obnovu organizace a sjednocení československé sociální demokracie. Její brněnský program navazoval na „vídeňský kompromis“ a byl přijat za základ hainfeldského programu rakouské sociálně demokratické strany, který se stal základnou sjednocení. Přijetím hainfeldského programu byly překonány v rakouském i českém dělnickém hnutí radikální tendence i nebezpečí anarchismu,

korigovány zjevné oportunistické chyby umírněných a rakouské dělnické hnutí se sjednotilo na marxistických základech. Některé problémy (národnostní otázka, otázka spojenců, diktatura proletariátu) zůstaly však nevyjasněny, což objektivně usnadňovalo pronikání nových oportunistických, reformistických a nacionalistických tendencí.

Studium hlavních problémů rozkolu a sjednocení potvrdilo, že doba vnitřních sporů a perzekuce dělnického hnutí v českých zemích nebyla jednostranným úpadkem, ale znamenala též velkou zkušenost ve vývoji sociální demokracie. Kontinuita jejího vývoje nebyla přerušena, socialismus v českých zemích se dále rozšířil, dělnické hnutí se organizačně i ideologicky překonáním rozkolu upevnilo. Sjednocení pak bylo již obdobím nového vzestupu a jedním z předpokladů masového rozvoje sociálně demokratické strany koncem minulého a počátkem tohoto století.